
Inledning

”Den som söker hittar ofta mer än han hade önskat finna.” Den formuleringen använder Freud vid ett par tillfällen i breven till Fliess från 1887–1904, där man kan följa framväxten av Freuds psykoanalytiska grundteser. I ett brev från 31 augusti 1898 beskriver Freud hur filosofen Theodor Lipps bekräftar hans egna tankar om det omedvetna, och sammanfattar: ”medvetandet är enbart ett sinnesorgan, allt psykiskt innehåll är bara en representation; alla psykiska processer är omedvetna”.

Freud är vid denna tid sysselsatt med att sammanställa *Drömtydning*, där han kommer att framlägga sina viktigaste teoretiska formuleringar kring det mänskliga psykets uppbyggnad.

Det här numret av *Divan* vill ge perspektiv på det omedvetna som något alltså närvarande i den mänskliga tillvaron. Ogripbart och oundvikligt, förblir det undflyende och gäckande för våra försök att formulera oss omkring det.

Precis som Freud insisterar vi på att det omedvetna är villkoret för vår mänsklighet. Kanske är det omedvetna förutsättningen för allt det själsliv som förmår betrakta sig självt, och som ständigt söker nå bortom sig självt trots att det egentligen är en definitionsmässig omöjlighet. Man kan inte veta något om det omedvetna; en sådan visshet skulle genast föra in det omedvetna i medvetandet. Freud visade att detta var möjligt endast i fragment och partiellt, och den insikten var något som bidrog till att han i sin teori sköt in ett för-

medvetet mellan den medvetna varseblivningen och det omedvetna.

Freuds topiska modeller av psykets uppbyggnad fjättrar vårt tänkande genom sin pedagogik, och hur mycket han i sina skrifter än understryker att hans metaforer är ofullkomliga och teoretiska abstraktioner binds vi i vårt tänkande till kategorier som antingen omedvetet *eller* medvetet, och har svårt att fånga hur vi hela tiden vistas i vårt omedvetna samtidigt som vi handlar i den varseblivningsvärld som är så påtaglig för våra sinnesorgan.

*

Förhållandet mellan det talade, levande, ordet och dess fixerade representation blir påtagligt i numrets inledande texter.

Vi förflyttar oss först till Berlin i september 1922, då Freud på en internationell psykoanalytisk kongress för första gången gör begreppet ”detet” till sitt. Det psykoanalytiska fältet är tydligt fortfarande under konstruktion.

Därefter gör vi ett besök i Paris januari 1964, då Jacques Lacan efter tio år på Hôpital Saint-Anne inleder sitt elfte seminarium på en ny plats, École Normale Supérieure, och från en ny ”exkommunikerad” position. Temat är ”psykoanalysens fyra grundbegrepp”, och rubriken denna eftermiddag är ”Det freudianska omedvetna och vårt eget”.

I en kommentar skriver Carin Franzén utifrån Lacans dictum att ”det omedvetna är

strukturerat som ett språk” om representationens gränser, om hur vi som talande varelser har en relation till verkligheten som alltid är ”kantstött av språket”, ett språk som inte kan låta bli att vidareföra en romantisk dröm om närvaro, samtidigt som den ständigt låter den glida undan.

Både Nicholas Smith och Gunnar Karlsson använder i sina bidrag till detta nummer av *Divan* den fenomenologiska tanketraditionen som en resurs för att bättre beskriva psykoanalysens egenartade förståelse av det omedvetna. Nicholas Smith uppmärksammar Freuds olika och ibland motstridiga sätt att använda begreppet ”det omedvetna”. Han föreslår att vi bringar klarhet i diskussionen genom att betrakta ramarna för den psykoanalytiska praktiken som en motsvarighet till fenomenologins omtalade inställningsändring, dess *epoché*. När vi talar om det omedvetna utifrån den psykoanalytiska erfarenheten intar vi således en unik utsageposition. Smith lyfter också fram utforskandet av subjektets passivitet, drifter och omedvetna som en filosofisk fråga med stor aktualitet.

Gunnar Karlsson tar en annan väg: Kritiskt noterar han en tendens inom psykoanalytisk teoribildning att försumma medvetandet, samtidigt som det omedvetna tenderar att bli behandlat som ett andra ”omedvetet medvetande”. Genom en analys av det rudimentära självmedvetandet som ett ”bejaktande av existens”, visar Karlsson på medvetandets djupa rötter, och klargör dess roll i den psykoanalytiska teorin och praktiken.

”Det omedvetnas universum” kallar Clarence Crafoord det hav av omedvetet som vi ständigt simmar i och med knapp nöd håller oss flytande. Också det försöket till metaforik blir undflyende och mynnar ut i ett modelltänkande som inte mindre än Freuds didaktiska modeller riskerar att i längden lämna läsaren otillfredsställd.

En liknande upplevelse förmedlar Maria Yassa i sin betraktelse över *Bortom lustprincipen* där hon låter sig själv, liksom Freud i just den texten, förlora fotfästet i det som ursprungli-

gen upplevdes som en klarhet, en förståelse. Hon visar hur det gäckande i överföringen gestaltar detta förlopp av att samtidigt förstå och icke-förstå som är ett fundament i det psykoanalytiska attityden och i den psykoanalytiska kliniska vardagen. Att överleva ovissheten är måhända essensen i den psykoanalytiska processen och, tror vi, också i den ständiga strävan i kulturens olika yttringar, i konsten, i poesien, i filmen och teatern liksom i musikens skilda former.

I Clarence Crafoords samtal med Kjell Grede om film som dröm hamnar båda i en diskussion om manipulation av verkligheten för att låta drömmen ta gestalt på ett konkret sätt för åskådaren.

Barbro Sigfridsson lyfter i sin text fram Ingmar Bergmans försök till gestaltning av dröm och omedvetet genom gestaltning av teatern i teatern, ett klassiskt grepp som påminner om hur vi alla bär en ”jagets teater” inom oss, en scen där vi också kan finna ”mer än vi söker efter” om vi vågar oss på att rikta blicken inåt.

Det omedvetna är något av en överraskningens kategori i den mänskliga tillvaron. Erik Beckman talade en gång om ”nykomlingarna”. I John Swedenmarks avslutande Diwanism dyker det således upp något nytt. En början?

I recensionsavdelningen presenteras böcker som på olika sätt tar upp frågan om psykoanalysen och den store Andre, en fråga som rör det omedvetnas många förgreningar till religionens och politikens sfärer.

*Clarence Crafoord
Christian Nilsson
Maria Yassa*

På grund av ett beklagligt misstag kom en tidigare version av Annika Hirdman-Künstlichers artikel *Diptyk II: En erotisk affär – Om anonymitet och intimitet* att tryckas i *Divan* 3–4/2002. Den senare och riktiga versionen finns nu att läsa på www.divan.nu

Redaktionen